

BALKAN TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ

2

Prizren
Mart - 2005

MACAR BİLİMLERİ AKADEMİSİ KÜTÜPHANESİ TÜRKÇE EL YAZMALARİ KATALOĞU ÇALIŞMASI

Prof. Dr. İsmail PARLATIR

Türk dilinin eski dönemlerinin pek çok hazinesi, yani el yazmaları Türkiye içi ve Türkiye dışı kütüphanelerde yer almaktadır. Bunların varlıklarını biz, ancak yapılan katalog çalışmalarından öğrenmekteyiz. Söz gelişi yurt içi kütüphanelerindeki yazmaları Kültür Bakanlığı, Türk dilinin eski dönemlerinin pek çok hazinesi, yani el yazmaları Türkiye içi ve Türkiye dışı kütüphanelerde yer almaktadır. Bunların varlıklarını biz, ancak yapılan katalog çalışmalarından öğrenmekteyiz. Söz gelişi yurt içi kütüphanelerindeki yazmaları Kültür Bakanlığı *Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu, Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*'nda topladı. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Türkçe ve Arapça el yazmalarını ayrı ayrı katalog halinde getirdi. Buna karşın çok değerli yazmalara sahip bazı büyük kütüphanelerin kataloğu henüz ya yapılamadı ya da bitirilemedi. Süleymaniye Kütüphanesindeki el yazmaları ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi el yazmaların kataloglanması işlemleri yapılamayan veya bitirilemeyen işler arasında ilk akla geliverenlerdir.

Yurt dışında önemli kütüphanelerde bulunan Türkçe el yazmalarının kaderi de buna benzer bir durum arz etmektedir. Söz gelişi British Mueseum'un yazmaları Rieu Kataloğu'nda, Viyana yazmaları Flugel Kataloğu'nda, Biblioteque National'inki Blochet Kataloğu'nda, Sarayevo Hüsrev Begova Kütüphanesi Kataloğu Kasım Dobraca, Almanya'daki kütüphanelerin Türkçe el yazmaları Flemming, Götz ve Sohrweide adlı değerli bilim adamlarının yaptığı kataloglarda toplanmaya çalışıldı. Son çalışma olarak değerli meslektaşım Prof. Dr. György Hazai ve Prof. Dr. Barbara Kellner-Heinkele'nin yardımı ile San Schmidt'in Lieden Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları Kataloğu (Leiden 2000) fotokopi olarak elime geçti. Ancak öteki ülkelerin kütüphanelerinde mevcut bulunan Türkçe el yazmaların varlığından Türkoloji dünyası ne yazık ki habersiz durumdadır. Balkanlardaki önemli kütüphanelerin tasnif edilmemiş olması buna bir örnektir. Üsküp Millî

Kütüphanesinin yazmalarını kabaca ben tasnif etmiştim. Saraybosna kütüphanelerinde yaptığımız incelemeler çok hazin tablolar sergiliyordu. Sırların savaş sırasında nokta ateşi ile yok ettiği “Şark Kütüphanesi”nin enkazı hâlâ yerli yerinde durmaktadır.

Avrupa ülkelerinde bulunan pek çok kütüphanenin uluslar arası ölçütlerde bir kataloğunun henüz yapılmamış olması, ayrı bir sorun ve üzüntü kaynağı olarak karşımızda durmaktadır.

Bu kütüphanelerden biri de Macar Bilimler Akademisi bünyesinde bulunmaktadır. Bu köklü ve tanınmış akademinin Doğu Dilleri Kütüphanesi Türkçe Bölümü yazmaları ve ne yazık ki iyi bir kataloğunun yapılmamış olmasından dolayı gizli bir hazine olarak kendi kendine terkedilmiş durumdadır.

Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi’nin Türkçe yazmalarının uluslar arası bilimsel ölçüler çerçevesinde bir kataloğun yapılması ve kitap olarak yayınlanması fikri, hocam Prof. Dr. Hasan Eren ile 14-30 Haziran 20 tarihlerinde Macaristan ziyaretimizde, hocama akademinin şeref ödülünü vermesi münasebetiyle, Budapeşte’de bulunduğumuz günlerde ortaya çıktı.

*Berlin Freie Üniversitat, Institut für Turkologie’nin 13-15 Aralık 2002 günlerinde düzenlediği “Türkçe El Yazmaları Kataloğu Sempozyumu”nda sunduğu bildiri.

Bir Türk bilim adamına, ilk defa Macar Bilimler Akademisi’nin bir onur nişanının verilmesi münasebetiyle Türk Dil Kurumu’nu temsilen o törene ben de katılmak üzere Budapeşte’ye gitmiştim. O sırada Macar Bilimler Akademisi’nin Türkçe El Yazmaları Bölümü ile yakından ilgilendim ve yaklaşık on gün süre ile buradaki el yazmalarını, özellikle Türk Dil Kurumu’nda yürütmekte olduğumuz “Türkiye Türkçesinin Sözlükleri Projesi” içinde yer alan “Tarihsel Sözlük” çalışmaları için temel malzeme olabilecek nitelikteki 14. ve 15. yüzyıl metinlerini görmek imkanını buldum.

Bu kısa çalışma süresi içinde Macar Bilimler Akademisi Doğu Dilleri Kütüphanesi Türkçe el yazmalarını tanımam imkansızdı. Üstelik bu yazmaların sağlıklı bir kataloğunun da yapılmamış olması bunda büyük etkendi. Bu durum, bende bu yazmaların uluslar arası ölçütlere uygun bir kataloğun yapılması düşüncesini doğurdu. Çünkü buradaki yazmalar, hem çok değerliydi hem de kendi kaderlerine terkedilmişti. Bunları hem Türkoloji dünyasına duyurmak hem de tanıtmak bu alana hizmet eden bir bilim adamının görevi olmalıydı.

Bu görevi kendi üzerimde hissettim. Ayrıca kendi kültür dünyama da hizmet etmeliydim. Bu duygular, bende “Macar Bilimler Akademisi Türkçe El Yazmaları Kataloğu”nun yapılması düşüncesini uyandırdı.

Akademi Kütüphanesi’ndeki durumu ve bu düşüncemi Budapeşte Türk Büyükelçisi Sayın Ender ARAT Beyefendi’ye açtım. Türk kültürüne değer ve

gönül veren ender büyükelçilerden biri olarak tanıdığım bu saygın devlet temsilcimiz konuya yakın ilgi gösterdi ve destek verdi. Durumu Ankara'ya dışişleri yetkililerine ilettili; üstelik konunun takipçisi oldu. Macar Bilimler Akademisi'ndeki temsilcimiz değerli Türkolog Prof. Dr. György Hazai de bizleri yüreklendirdi ve bu konuda bir proje yapılabileceği görüşünü dile getirdi. Böylece "Macar Bilimler Akademisi Türkçe El Yazmaları Kataloğu Projesi" doğmuş oldu. Böylece belki ilk defa Türk ve Macar bilim adamlarının girişimi ve devletin desteği ile bilimsel iş birliği bir proje çerçevesinde doğmuş oluyordu. Projenin Türk tarafını ben, Macar Bilimler Akademisi'ni de Prof. Dr. György Hazai temsil ediyordu. Saygıdeğer Büyükelçim Ener Arat'ın resmi girişimleri ve Macar Bilimler Akademisi'nin olumlu yaklaşımı ile Temmuz 2001'de bir ay boyunca Dışişleri Bakanlığımızca Akademi'de Türkçe el yazmalarının kataloğunu yapmak üzere görevlendirildim. Temmuz 2001 ayı boyunca Akademi Kütüphanesi'ndeki "Török, O" bölümünün ancak 300 yazmasını katalog fişine işleyebildim. Bazı yazmalarda birden fazla eserin bulunması sebebiyle eser sayısı 382 olarak ortaya çıktı.

Nitekim bu çalışmanın ilk ürünü ve kataloğun ilk örneğinin teşkil edecek olan bu fişler, Ankara'da bilimsel yöntemlerle geliştirilerek zenginleştirilmiş, bilgisayara yüklenmiş ve kitap düzeyine getirilerek Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğü aracılığı ile Budapeşte Türkiye Büyükelçiliğimize projenin ilk ürünü olarak ulaştırılmıştı. Bu katalog örneği, saygıdeğer Büyükelçimiz Sayın Ender Arat tarafından Macar Bilimler Akademisi Dilcilik Enstitüsü Türkoloji Bölümüne itildiğinde, hem projede yer alan bilim adamları hem de kütüphane yetkililerince memnurlukla karşılanmıştı.

Bu yıl, gene projeyi ilgiyle izleyen, hatta büyük bir heyecanla çalışmaların yürümesini sağlayan saygıdeğer Büyükelçimiz Sayın Ender Arat Beyefendinin desteği ve yaptığımız çalışmayı ve de çalışmanın ürünlerini dikkate alarak olumlu değerlendiren Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğünün de katkısı ile 15 Temmuz 2002 günü Budapeşte'ye gelerek Akademiyi temsil eden bilim adamları meslektaşlarımız ile proje çalışmalarını hemen başlattık.

Bu bir ay boyunca yaptığımız çalışmalarda hem olumlu hem de bizi fazlaca uğraştıran durumlarla karşılaştık.

Olumlu yön, yazmalarda çok değerli eski metinlerin, hatta ünik nitelikte eski Anadolu Türkçesi dediğimiz 14. ve 15. yüzyıl eserlerinin üstelik bazen birden fazla nüshası ile karşılaşmamızdı.

Bizi hem fazla uğraştıran, hem zaman kaybettiren hem de hayrette bırakan durum ise, Akademi Kütüphanesindeki son koleksiyonların iyi işlenmemiş olması, hatta pek çoğunun, değil bilimsel doğruluğu, kütüphanecilik sistemi ile

hiçbir ilgisinin bulunmadığı gerçeği idi. Biz bunları hiç dikkate almadan kendi oluşturduğumuz yöntemle “Yazma Eser Bibliyografik Künye Tespiti” işine giriştik ve bir süre içinde bir fişleme işlemlerini tamamladık.

Bu çalışma sonunda Akademi Kütüphanesindeki 4 ayrı koleksiyonun Türkçe el yazmalarının dökümünü şöyle gösterebiliriz.

	Kütüphane fiş sayısı	Bizimtespit ettiğimiz fiş sayısı
1. Török. O.	430	548
2. Török. Qu.	125	203
3. Török. F.	72	115
4. Szilady O.	52	54
Toplam:	679	920

Bu sayısal döküme göre Kütüphanedeki Türkçe el yazmalarının sayısı hiç de küçümsenecek ölçüde değildir. Bir örnek olsun diye şunu söyleyebiliriz: *İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları Kataloğu* (Karatay, 2. cilt, İstanbul 1974) yapıldı ve yayımlandı. Bu katalogdaki yazma sayısı 2900 civarında. Macar Bilimler Akademisindeki sayı, bunun yaklaşık üçte bir (1/3) civarında olarak düşünülse buradaki yazma zenginliği kendiliğinden açıkça ortaya çıkmaktadır.

Öte yanda yazmaların niteliği hakkında da bir iki örnek vermek gerekirse:

1. Türkiye kütüphanelerinde bulunan “Ferace Bade’ş-Şidde” adlı hikayelerin yazmalarının en eski tarihi 16. yüzyıl başlarındadır.

Oysa buradaki bir yazma 14. yüzyıl (1324) başlarında kaleme alınmıştır ve bilinen en eski yazmadır.

2. Gene Türkiye kütüphanelerinde bulunan “Tezkiretü’l Evliya” yazmaları 15. yüzyıl sonlarındadır.

Oysa buradaki bir yazma 14. yüzyıl (1348) ortalarında kaleme alınmış bir yazmadır.

3. Ayrıca

Hüsrev ü Şirin Yazmaları

Yusuf ü Züleyha Yazmaları

Leyla vü Mecnun Yazmaları

İskender-Name Yazmaları

Garib-Name Yazmaları

Tarihi-i Al-i Osman Yazmaları

Tarih-i Engürüs Yazmaları

Gibi pek çok eser, Türk dilinin ve tarihinin en eski malzemeleri olarak bu kütüphanede korunmaktadır.

4. *Süleyman-Name* adı altında 14 kitaplık bir hazine buradadır, Firdevsî'nin 15. yüzyıl ürünü olarak Türk dilinin, tarihinin ve folklorunun köklü bir eserinin ki tamamı 90 kitap olarak bilinmektedir, Türkiye kütüphanelerinde bulunmayan bazı ciltleri burada karşımıza çıkmış durumdadır. Ne yazık ki bu eserin 14. cildi kütüphane kayıtlarında olmakla beraber yerinde bulunamadı. Ciddi bir kataloğun yapılmamış olması, böylesine önemli bir kaynağın bir cildinin nereye gittiğinin bilinmemesi durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Bunlara benzer pek çok değerli yazma, aynı zamanda bu kütüphanenin sadece nicelik değil nitelik bakımından da değerinin ve önemini açıkça göstermektedir. “Macar Bilimler Akademisi Türkçe El Yazmaları Kataloğu” projesi Türkoloji dünyasında da kısa sürede yankı uyandırdı. Özellikle Alman Türkologlar bizim bu çalışmamızı yakından izlemektedirler. Nitekim Freie Üniversitesi Berlin Türkoloji Enstitüsü öğretim üyesi Prof. Dr. Barbara Kellner-Heinkele projeye yakın ilgi göstermiş; kendisi daha önce bu kataloglarda çalıştığı için bizimle iş birliği yapmayı kabul etmişti. Değerli meslektaşımız, bu yıl da bizim çalışmalarımızı yerinde görmek ve görüş alışverişinde bulunmak üzere Budapeşte'ye geldi. Çalışmalarımızın bir hayli ilerlemiş olmasını son derece memnuniyetle karşıladı ve bize bu konuda bir seminer yapmayı önerdi, Türkiye'den 2-3; Macaristan'dan 2-3; Almanya ve Hollanda'dan daha önce katalog çalışması yapmış ve tanınmış bilim adamlarını bu seminere davet etmeyi düşündüğünü söyledi. Bu öneri bizim yürütmekte olduğumuz proje için bir büyük bilimsel destek ve katkıdır; üstelik projenin başında böyle bir yakın ilgi son derece sevindiricidir.

Ayrıca değerli meslektaşımız Türkolog Prof. Dr. Barbara Kellner-Heinkele katalogun, İngilizce verziyonunun yayına hazırlanması çalışmasına seve seve katılabileceğini de ifade etmiş bulunmaktadır.

Geçen yıl Macar Bilimler Akademisi'nin çok değerli üyesi ve tanınmış Türkolog Prof. Dr. György Hazai ile yaptığımız “Proje Başlangıç Belgesi”nde ikinci paragrafta şunu vurgulamıştık:

“Bu çalışmanın temel amacı yapılmakta olan katalogu basılmış bir kitap halinde hem Macar, hem Türk uzmanların eline ulaştırmaktır. Bu kitabın Macar ve Türk bilim adamlarının ortak bir çalışmasının ürünü olarak çıkması uluslar arası Türkolog dünyası için de bir örnek eser olacaktır. Bu yüzden, ilk planda kitabın İngilizce varyantının Budapeşte'de, Türkçe varyantının Ankara'da yayımlanabileceği düşünülebilir.”

Şimdi bu düşüncenin ilk aşamasını tamamlamış bulunuyoruz. Yani kütüphanedeki Türkçe el yazmaların bibliyografik künyelerinin tespiti işini

gerçekleştirmiş durumdayız. İkinci aşama katalog yapımı olarak karşımızda durmaktadır.

Katalog yapımı, bilimsel ölçütler çerçevesinde düşünüldüğünde çok ciddi ve titiz bir çalışmayı gerektirmektedir. Söz gelişi yazmaların sayısal dökümü, benzer yazmaların mukayesesi, aralarındaki bölüm benzerlikleri veya farklılıkları, kaleme alınış tarihleri ve kimler tarafından kopya edildikleri (müstensihleri), orijinal kimlikleri ve özellikleri ya da eksik yönleri, yazarlar hakkında bibliyografik veriler ile başka kütüphanelerin katalogları ile karşılaştırılması ve göndermeler yapılması gibi pek çok çalışma, projenin bu ikinci aşaması için düşünülmektedir.

Bu itibarla geçen yıl başlattığımız “Macar Bilimler Akademisi Türkçe El Yazmaları Kataloğu” projesinin bu yıl da başarıyla ve verileriyle sürdürmüş bulunmaktayız. Bu fişleri ve verileri Ankara’da işleyerek ve de geliştirerek bilgisayara yüklemeyi planlamış durumdayız.

Ancak projenin yukarıda belirtilen ikinci aşaması için önümüzdeki yıl da Akademi yetkilileri ve proje yürütücülerinin uygun görecekları bir ayda bu verilerin katalog haline getirilmesi amacıyla yeniden Budapeşte’de çalışılmasının yerinde olacağı düşüncesindeyiz.

“Macar Bilimler Akademisi Türkçe El Yazmalar Kataloğu Projesi”nin doğmasında destek ve katkıları esirgemeyen saygıdeğer Büyükelçimiz Ender Arat Beyefendi’ye teşekkür borçluyuz. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı Kültür Dairesi yetkililerinin de büyük yardımlarını gördük; onlara da bu kültür hizmetine katkılarından dolayı teşekkür ediyoruz.